

CARL GUSTAV JUNG PERSPEKTİFİNDEN FEMİNE KAVRAMININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Evaluation of the Concept of Feminine from the Perspective of Carl Gustav Jung

Ülkem KARAKAŞ

Uzman Psikolog, Klinik Psikoloji Anabilim Dalı, Yakın Doğu Üniversitesi
MS., Clinical Psychology Department, Near East University
ulkem.karakas@neu.edu.tr

ORCID: orcid.org/0000-0001-8471-5617

Doç. Dr. Meryem KARAAZİZ

Doçent Doktor, Klinik Psikoloji Anabilim Dalı, Yakın Doğu Üniversitesi
Associate Professor, Clinical Psychology Department, Near East University
meryem.karaaziz@neu.edu.tr

ORCID: orcid.org/0000-0002-0085-612X

Makale bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Derleme Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 30 Kasım 24 / 30 Nov 24

Kabul Tarihi / Date Accepted: 27 Ocak 25 / 27 January 25

Yayın Tarihi / Date Published: 17 Mayıs 25 / 17 May 25

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Mayıs 2025 / May 2025

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15448530>

Bu Makaleye Atıf İçin / To Cite This Article: Karakaş, Ü., & Karaaziz, M.
(2025). Carl Gustav Jung perspektifinden femine kavramının değerlendirilmesi.
IJESOS International Journal of Educational and Social Sciences, 4(1), 18-27.

İntihal: Bu makale turnitin.com yazılımınca yazar tarafından taranmıştır.
İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned with turnitin.com by writer. No
plagiarism detected.

İletişim:

e-posta: editor@ijesos.com

Web: www.ijesos.com

Öz: İnsanlık tarihi boyunca hemen hemen her toplumda ve alanda ataerkil bir tutum sergilenmiştir. Bu konuda birçok farklı fikir ve yorum mevcuttur. Psikoloji alanında maskülen ve feminen kavramları üzerine ortaya koyduğu eserler ve yorumlar göz önünde bulundurulduğunda Carl Gustav Jung incelenmesi gereken bir isimdir. Carl Gustav Jung psikoloji alanında en önemli isimlerden biri ve analitik psikolojinin öncüsüdür. Bu çalışmanın amacı Jung'un kuramında ortaya koyduğu kavramları ve feminen kavramını incelemektir. Analitik psikoloji başlığı, bu başlık altındaki arketip kavramı ve arketipler incelenerek feminen kavramı üzerinde durulmuştur. Eril ve dişil unsurlar insan doğamızda birleştikten, bir erkek kendi dişil kısmında, bir kadın da eril kısmında yaşayabilir. Esas mesele bu ikisi arasındaki dengeyi kurmaktır. Modern kadın, sadece koşulsuz sevgiyi hissettiği durumda en üst haz noktasına erişerek sevgiyi verebilme becerisini hayata geçirmektedir. Ancak bu şekilde bir sevgi alışverişinde feminenite ortaya çıkarak sevginin ötesindeki farkındalığa erişilebileceği öngörülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Carl Gustav Jung, analitik psikoloji, feminen.

Abstract: Throughout human history, a patriarchal attitude has been exhibited in almost every society and field. There are many different ideas and interpretations on this subject. In the field of psychology, Carl Gustav Jung is a name that needs to be examined considering his works and comments on the concepts of masculine and feminine. Carl Gustav Jung is one of the most important names in the field of psychology and the pioneer of analytical psychology. The aim of this study is to examine the concepts Jung put forward in his theory and the concept of the feminine. The title of analytical psychology, the concept of archetype and archetypes under this title are examined and the concept of feminine is emphasized. Since masculine and feminine elements are combined in our human nature, a man can live in his feminine part and a woman in her masculine part. The main issue is to establish a balance between these two. The modern woman realizes her ability to give love by reaching the highest point of pleasure only when she feels unconditional love. It is envisioned that only in such an exchange of love can femininity emerge and the awareness beyond love can be reached.

Key Words: Carl Gustav Jung, analytical psychology, feminine.

Giriş

Carl Gustav Jung, İsviçreli bir psikiyatrist ve analitik psikolojinin öncüsüdür. O'nun düşüncelerini ve yaklaşımlarını anlamak için hayatını genel bir bakış açısıyla incelemek oldukça önemlidir (Bair, 2004). Carl Gustav Jung, 26 Temmuz 1875 yılında Paul ve Emilie çiftinin ilk çocuğu olarak İsviçre'nin Thurgau Kantonu'na bağlı Kesswil kasabasında doğmuştur. 6 Haziran 1961 tarihinde Zürih'e bağlı Küsnacht'ta hayata veda etmiştir. Protestan rahibi olan babası Paul Achilles, Carl Gustav Jung'a Basel Üniversitesi'nde tıp profesörü olan dedesinin adını vermiştir. Ailesinin sahip olduğu sosyal statü göz önüne alındığında hem babasının hem de annesinin gelenekçi bir köke sahip olduğu görülmektedir. Babasının etkisiyle henüz çocukluğunda Latince öğrenen Jung, edebiyata özellikle de klasik eserlere, dil bilime, arkeolojiye, felsefeye ve teolojiye ilgi duymuştur (Bahadır, 2015). İleride arkeolog olmak isteyen bir çocuktan fakat ailesinin ekonomik durumu sebebiyle Basel dışında herhangi bir şehirde eğitim görmesi mümkün olmamıştır. 1895 yılında Basel Üniversitesi'nde tıp eğitimine başlamıştır. Psikiyatri alanına olan ilgisi ise Krafft-Ebing'in 'Psikiyatri' kitabı sayesinde gelişmiştir (Bair, 2004).

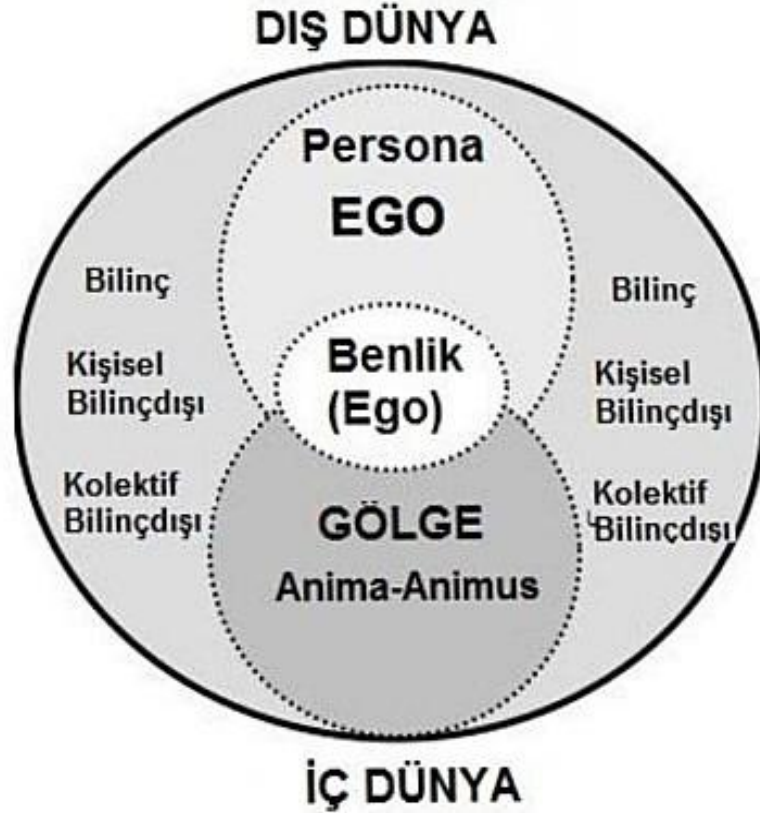
Tarihte hak ettiği konuma ulaşmasında Jung'u adım adım yönlendiren önemli eser ve şahıslardan söz edilebilir. Sigmund Freud bu isimlerin başında gelmektedir. Başlarda Freud'un öğrencisi ve asistanı olan Carl Gustav Jung, daha ileriki süreçte Freud'un görüşlerine karşı çıkmaya başlamış, genellikle Freud'un görüşlerini ve öğretilerini reddetmiştir (Falzeder, 2020). Jung, kendi görüşlerini Freud'unkinden ayırmak için Freud'un "psikanalitik psikoloji" ve "psikanaliz" kavramlarına karşı "analitik psikoloji" kavramını kullanmıştır. Bilinçdışının varlığını kabul ederek, psikanalizmin ve zihnin üç temel ögesi olan id, ego ve süperegö yerine bilinç, kişisel bilinçaltı ve kolektif bilinçaltı olmak üzere üç boyutlu bir yapı benimsemiştir (Fordham, 1998).

Analitik Psikoloji

Sigmund Freud'un alandaki diğer görüşlere karşı gösterdiği kapalı tutumu ve Jung'un eleştirel yapısı daha sonra Jung'un Freudian ekolden ayrılıp kendi kuramını yaratmasını sağlamıştır (Ukray, 2014; Gülcan, 2020). Jung'un kurucusu olduğu bu ekol "Analitik Psikoloji"dir. Analitik psikolojiye göre libido insan zihnini etkilemekte fakat Freud'un aktardığı gibi tek ve en güçlü faktör değildir. Jung libido kavramını ruhsal yapının enerji kaynağı olarak tanımlamaktadır. Libidonun kaynağı ise ruhsal

yapıda bulunan ögelerin oluşturduğu gerilim ve kişilerin yaşantılarıdır (Jung, 2015). Buna ek olarak Freudian ekole göre gelişim süreçlerinde en önemli dönem “Çocukluk” dönemi olarak belirtilirken, Jung’a göre “Orta yaş” dönemidir (Gülcan, 2020).

Şekil 1: Carl Gustav Jung’un Psişe Şeması

Jung, çalışmalarında zihnin yapısından ve faaliyetlerinden söz ederken ruh (psişe) ve ruhsal (psişik) terimlerini kullanmıştır. Psişeye göre zihin bilinç ve bilinçdışı olarak ikiye ayrılmaktadır. Bilinçdışı ise kişisel bilinçdışı ve kolektif (ortak) bilinçdışı olmak üzere iki alt boyutta incelenmektedir. Kişisel bilinçdışı komplekslerden, kolektif bilinçdışı ise arketiplerden oluşmaktadır (Kavut, 2020).

Arketipler

Jung'un psikoloji literatürüne kattığı “arketip” kavramı bireylerin, dış dünya algısını belirleyen, bilinç içeriklerini düzenleme, değiştirme ve geliştirme işlemlerinin yapılmasını sağlayan yapılar olarak tanımlanmaktadır (Jung, 2016). Jung'un Freud'a yönelik en temel eleştirilerinden biri, Freud'un insan zihninde sahip olduğu

her şeyin kendi deneyimleriyle sınırlı olmasıdır. Jung'un bu konu ile ilgili yorumu şu şekildedir; "Bugünün veya dünün insanı değiliz, engin bir çağın insanıyız." (Gülcan, 2020). Jung, Psişenin Yapısı adlı kitabında "Tarihteki en güçlü fikirlerin tümü arketiplere dayanmaktadır" diye açıklamaktadır (Jung, 2014). Jung, arketip terimini kullanmadan önce "Başlangıçtan beri olan imgeler" ve "Kolektif bilincin hakimleri" ifadelerini kullanmaktaydı. Müteakiben Psikolojik Tipler kitabında da çokça üzerinde durduğu St. Augustinus'tan esinlenerek arketip adını bulmuştur (Doksat, 2014). St. Augustinus döneminden önce de kullanılmış olan "arketip", Platoncu yaklaşım içerisinde "idea" ile eşanlamlıydı (Tekay, 2019). Karakaş (2017), arketip teriminin fikir, imge ve simgelerden oluşarak kuşaklar boyunca birikip kolektif bilinç dışında depolanan deneyimsel yapılar olduğunu belirtmektedir. Arketipler faaliyete geçerek, bilinçdışında hali hazırda bulunan psişik nitelikleri aktifleştirmektedir. Her bir arketip bazı psişik nitelikleri temsil etmektedir (Jung, 2010).

Kişiliğin oluşumunda oldukça önemli rol oynamaları sebebiyle Jung; persona, anima ve animus, gölge ve ben arketiplerinin üzerinde daha çok durmuştur (Geçtan, 2014). Bunun yanında Jung'un tarif ettiği pek çok arketip mevcuttur: anne arketipi, gölge arketipi, reenkarnasyon arketipi, aile arketipi gibi.

Persona

Jung'un analitik psikolojisinde persona kavramı, antik Roma tiyatrolarında aktörlerin taktığı maskeden esinlenilmiştir (Jung, 2016). İnsanların bilinçli olarak benimsediği, toplumun beklentilerini karşılayan ve ahlaki yapılara uygun olan maske "persona" olarak tanımlanmaktadır (APA, 2015). Persona, psişede oldukça önemli öğelerden birisidir. Persona arketipinin fazla gelişmesi ve baskın hale gelmesi bireyde nevrotik bir durum oluşmasına yol açabilir (Gülcan, 2020).

Gölge

Gölge arketipi, Freud'un id kavramına benzetilse de birtakım farklılıkları bulunmaktadır (Gülcan, 2020). Gölge, karanlığın ve baskının arketipidir; kabul etmek istemediğimiz hem kendimizden hem de başkalarından saklamaya çalıştığımız nitelikleri temsil etmektedir (Petric, 2023). Jung, cesaretin ilk sınavının sürekli olarak gölgeyi tanımaya çalışmak olduğunu ve bunun bütün olmak için önemli olduğunu düşünmekteydi (Zweig & Abrams, 1991). Psişenin merkezinde olan ego, gölgeyi bastırarak kontrol altında tutmaktadır. Bazı durumlarda egonun

saf dışı kalmasıyla gölge bireyin tutum ve davranışları üzerinde kontrol sahibi olabilmektedir (Jung, 2005).

Anima ve Animus

Jung'a göre hiçbir insan tamamen erkek ya da kadın değildir. Her erkeğin içinde bir kadın, her kadının içinde de erkek arketipleri mevcuttur (Gülcan, 2020). Jung'a göre bireyin dışadönük tarafı persona, içedönük taraflarında ise erkeklerdeki kadın arketipi anima ve kadınlardaki erkek arketipi animus olarak tanımlanmaktadır (Kavut, 2020). Anima ve animus arketiplerinin temsil ettiği bazı varsayımlar mevcuttur; "Anima bilince son derece dirençlidir ve yalnızca çok az insan onu iyice tanıyabilir. Animus, kadınlarda düşünme ve akıl yürütmenin simgesi olan erkeksi arketiptir. Jung, kadınlarda düşünme ve fikirden animusun sorumlu olduğuna ve animanın erkeklerde duygu ve ruhsal hali ürettiğine inanıyordu." (Petric, 2023).

Ben (Self)

Ben arketipi (benlik), psişe şemasının merkezinde bulunup psişenin tümünü temsil eden bir yapıdır (Gülcan, 2020). Carl Jung, benliğin, geç olgunluğa erişilene kadar tamamlanmayan bir bireyselleşme süreciyle yavaş yavaş geliştiğini ileri sürmektedir (APA, 2015). Ben, kişiliği oluşturan karşıt öğeleri birleştiren ve anlamlandıran, kişinin kendini gerçekleştirmesini sağlayanıdır (Fordham, 2019; Jung, 2006). İnsanın sağlıklı ve uyumlu bir kişilik sahibi olabilmesi doğrudan 'Ben' ile ilgilidir.

Anne Arketipi

Anne arketipi, Jung'un temel arketipleri içinde yer almayan fakat bu çalışma kapsamında açıklanması gereken bir arketiptir. Jung'a göre anne kavramı, sadece çocuğu taşıyan ve doğuran, Oedipus kompleksinin temel ögesi olmanın daha ilerisinde önem taşıyan bir olgudur. Anne olgusu, doğumu, hayatı ve annenin hamileliği ile birlikte çocuğun ölümlülüğünün de kesinleşmesi sebebiyle doğum-hayat-ölüm üçlüsünü kapsamaktadır (Korucu, 2019). Bununla birlikte kişinin psişesinin şekillenmesi üzerinde sahip olduğu güç sebebiyle, benlik için en önemli arketiplerden birisidir (Küskü, 2020).

İnsan, dünyaya geldiği andan itibaren anne arketipine sahiptir. Jung, anne arketipinin bünyesinde barındırdığı özelliklerini iyi ve kötü temsili olarak seven anne – korkunç anne olarak belirtmektedir (Tekay, 2019). Bu tiplerle göre anne

arketipi hem verimlilik, bilgelik ve yeniden doğuş gibi pozitif özellikleri hem de zehirli, korkunç ve yıkıcı gibi negatif özellikleri de simgeleyebilmektedir (Jung, 2005). Çocuk ile sürekli etkileşim içinde olan annenin sahip olduğu özellikler, çocuk psişesinde anneye ait kompleksi oluşturmaktadır. Anne kompleksi, erkek ya da kız çocuğa göre farklılık göstermektedir. Erkek çocuk üzerindeki yaygın etkileri eşcinsellik, Don Juanizm, bazı durumlarda ise iktidarsızlık olarak görünebilmektedir. Kız çocuktaki etkiler ise erkek çocuğa göre daha az komplikedir; anne kompleksinin etkisiyle dişil yapının fazla etkin olması ya da fazla zayıflaması olarak görünebilmektedir (Jung, 2005).

Feminen Kavramı

Jungcu bakış açısı, maskülen ve feminen kavramlarını kadın ya da erkeğe özgü olmayan, her cinsiyetten insan için geçerli olan kavramlar olarak değerlendirmektedir. Jung ve Jung sonrası (Post-Jungian) teoride feminen, mitsel ve ruhani boyutlarla ilgilidir: Eros, Yin, madde, karanlık ve kaos, ruh, yaratıcılık, içe dönüklük, anlayışlılık (Kulkarni, 2012). Arketipsel olarak feminen, ataerkillik öncesine dayanmaktadır. Bu durum en önemli dişil arketiplerden biri olan Büyük Anne 'den anlaşılabilir (Bolen, 1984). Paleolitik ve Neolitik dönemin halklarına dayanan ve bir dizi özelliği kapsayan Büyük Anne, hayranlık uyandırıcılığı, merakı ve yaşamın kutsal gizemini temsil eder; Dünya onun rahmidir ve içinden yaşam saçmaktadır (Lambert & Ferns, 2023; Ayers, 2013). Diğer yandan Jung, feminen olgusu için Hint tanrıçası Kali'yi kullanmıştır ve paradoksaldır; bir yandan annelik şefkatini; besleyen ve büyüten şeyi; doğurganlığı ve büyümeyi; akli aşan bilgeliği; yapıcı dürtüleri ve içgüdüleri ve dönüşümü temsil etmektedir. Diğer taraftan ise karanlığı; yeraltı dünyasını; yiyip bitiren ya da baştan çıkaran şeyleri; gizli ya da saklı olan şeyleri ve kader gibi korkutucu ya da kaçınılmaz olan şeyleri ifade etmektedir (Jung, 1959).

Jung'un analitik psikolojisi, Batı toplumunda "eril" kalıpları, rasyonalite ve bilime doğru aşırı bir kayma olarak gördüğü şeye karşı dişil olana değer vermesi açısından önemliydi (Crowley, 2014). Anima ve animus, anne arketipi, anne kompleksi gibi kavramlar üzerinde yaptığı çalışmalar feminen kavramını birçok farklı perspektiften ele almıştır. Kadınlar, genellikle erkeklere göre gelişmiş olan sezgi yetenekleri ve farklı psikolojik yapısıyla, erkeğin anlamlandıramadığı konularda her zaman bir bilgi kaynağı niteliğindedir (Jung, 2020).

Carl Gustav Jung'un kadınlara karşı tutumu, on dokuzuncu yüzyılın sonlarına doğru İsviçre'nin muhafazakâr ataerkil kültüründe şekillenmiştir (Crowley, 2014). Jung, feminizmin kadın ve erkek eşitliğine katkı sağlayabileceğini düşünmüş fakat bazı feminizm akımlarını da eleştirmiştir. Jung'a göre bir kadının bilinçli tutumu genel olarak erkeğinkinden çok daha bireyseldir. Kadının dünyası babalar ve annelerden, erkek ve kız kardeşlerden, kocalar ve çocuklardan, bir erkeğin dünyası ise ulus, devlet, iş kaygıları gibi olgulardan oluşmaktadır (Jung, 1953). Doğrudan Jung'un ifadesiyle: "Bir erkeğin sevgisi için her şeyi yapabilecek olması bir kadının en önemli özelliğidir. Ancak bir şeyin sevgisi için önemli bir şey başarabilen kadınlar çok istisnaidir, çünkü bu onların doğasına gerçekten uymaz. Bir şeyi sevmek bir erkeğin kabiliyetidir. Ancak eril ve dişil unsurlar insan doğamızda birleştiklerinden, bir erkek kendi dişil kısmında, bir kadın da eril kısmında yaşayabilir. (Jung, 2020)"

Sonuç

Carl Gustav Jung, pek çok açıdan eleştirilmesine karşın 20. yüzyılın en büyük sosyal bilimcileri arasında yerini almış ve ardından gelen pek çok yeni bakış açısına temel oluşturmuştur. Jungcu bakış açısı, maskülen ve feminen kavramlarını kadın ya da erkeğe özgü olmayan, her cinsiyetten insan için geçerli olan kavramlar olarak değerlendirmektedir. Jung'un ifadesiyle: "Bir erkeğin sevgisi için her şeyi yapabilecek olması bir kadının en önemli özelliğidir. Buna karşın, bir şeyin sevgisi için önemli bir şey başarabilen kadınlar çok istisnaidir, çünkü bu onların doğasına gerçekten uymaz. Bir şeyi sevmek bir erkeğin kabiliyetidir. Ancak eril ve dişil unsurlar insan doğamızda birleştiklerinden, bir erkek kendi dişil kısmında, bir kadın da eril kısmında yaşayabilir. Esas mesele bu ikisi arasındaki dengeyi kurmaktır. Modern kadın, sadece koşulsuz sevgiyi hissettiği durumda en üst haz noktasına erişerek sevgiyi verebilme becerisini hayata geçirmektedir. Ancak bu şekilde bir sevgi alışverişinde feminenite ortaya çıkarak sevginin ötesindeki farkındalığa erişilebileceği öngörülmektedir.

Kaynakça

- American Psychological Association. (2015). Persona. In APA dictionary of psychology
- Ayers, M. Y. (2013). *Masculine shame: From succubus to the eternal feminine*. Routledge.
- Bahadır, A. (2015). Carl Gustav Jung: Akademik Kişiliği Ve Din Anlayışı. *Dogu'dan Batl'ya*, 615-627.
- Bair, D. (2004). Jung: A biography. Back Bay Books.
- Bolen, J. S. (1984). Goddesses in everywoman: Powerful archetypes in women's lives.

- Crowley, V. (2014). Carl Gustav Jung and feminism. *Encyclopedia of psychology and religion*, 961-964.
- Doksat, K. (2014), *Psikiyatri Tarihi 1860-1960*, Ankara: Alter Yayıncılık.
- Falzeder, E. (2020). Freud and Jung on Freud and Jung. *The Journal of Analytical Psychology*, 65(1), 116-135.
- Fordham, M. (1998). *Freud, Jung, Klein: The Fenceless Field*, Routledge.
- Geçtan, E. (2014). *Psikanaliz ve Sonrası*, İstanbul: Metis Yayınları.
- Gülcan, C. (2020). Psikolojik tipler ve Jung psikolojisi üzerine bir değerlendirme. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(23), 566-579.
- Jung, C. G. (1953). The collected works of CG Jung. 20 vols. *Trans. RFC Hull. Ed. H. Read, Michael Fordham, and Gerhard Adler. Princeton: Princeton UP, 1989, 1906-1950.*
- Jung, C. G. (2005). *Dört Arketip* (Çev. Zehra Aksu Yılmaz). İstanbul: Metis Yayınları.
- Jung, C. G. (2010). *İnsan Ruhuna Yöneliş*. Say Yayınları, 7. Baskı
- Jung, C. G. (2014). *The structure and dynamics of the psyche*. Routledge.
- Jung, C. G. (2014). *Anılar, Düşler, Düşünceler*. Can Yayınları.
- Jung, C. G. (2015). *Feminen. TV, Soylu, Çev.) İstanbul: Pinhan.*
- Jung, C. G. (2015). The concept of libido. In *Freud and Psychoanalysis*, Vol. 4 (pp. 111-128). Routledge.
- Jung, C. G. (2016). *Analitik Psikoloji Sözlüğü*. Pinhan.
- Jung, C. G. (2020). *Aspects of the Feminine:(From Volumes 6, 7, 9i, 9ii, 10, 17, Collected Works).*
- Jung, C. G., & Soylu, T. V. (2016). *Feminen: dişillığın farklı yüzleri*. Pinhan.
- Karakaş, S. (2017). Prof. Dr. Sirel Karakaş Psikoloji Sözlüğü: Bilgisayar Programı ve Veritabanı.
- Kavut, S. (2020). Carl Gustav Jung: Kavramları, Kuramları ve Düşünce Yapısı Üzerine Bir İnceleme. *Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi (UKSAD)*, 6 (2), Kış, s. 681-695.
- Korucu, A. A. (2019). Freudyen ve Jungiye yaklaşım larla anne olgusu. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23(1), 133-143.
- Kulkarni, C. (2012). *Lesbians and lesbianisms: A post-Jungian perspective*. Routledge.
- Küskü, Ö. (2020). *Carl Gustav Jung: Dışa Bakan Rüya Görür, İçe Bakan Uyanır*. Destek Yayınları, İstanbul. E-kitap.
- Lambert, A., & Ferns, G. (2023). Into the depths of the feminine: A Jungian perspective on postfeminist working life. *Human Relations*, 00187267231199650.
- Petric, D. (2023). Psychological Archetypes. *Open Journal of Medical Psychology*, 12(1), 1-16.
- Sharf, S.S. (2014). *Psikoterapi ve Psikolojik Danışma Kuramları*, Çev Ed.: Nilüfer Voltan Acar, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Tekay, A. B. (2019). *Carl Gustav Jung'un anne arketipi bağlamında sanatçı incelemesi (Canan, Mehmet Aksoy, ilk imgeler sergisi)* (Master's thesis, Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü).

Ukay, M. (2014). Jung psikolojisi. Ankara: Yason Yayınları.

Zweig, C., & Abrams, J. (1991). *Meeting the shadow: The hidden power of the dark side of human nature*. Penguin.